

TRGOVANJE LJUDSKIM ORGANIMA

Ana Ursić

Marina Barić

Tajana Umnik

Smjer socijalna pedagogija
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

SAŽETAK

Ovaj rad dati će pregled problematike trgovine ljudskim organima. S obzirom na nedostatak relevantne stručne i znanstvene literature na ovu temu, rad se većim dijelom temelji na informacijama preuzetih s internetskih stranica. O trgovini ljudskim organima malo se piše i malo se zna, a ovaj rad ima za cilj dati pregled spomenute problematike u zemljama za koje se uspjela naći adekvatna literatura (Kina, Indija, zemlje bivše SFRJ) te otvoriti nekoliko etičkih i moralnih pitanja vezanih za trgovanje ljudskim organima.

Ključne riječi: trgovina ljudskim organima

UVOD

Ljudi iz različitih razloga dozvoljavaju da ih operiraju. Medicinskom tehnologijom zaustavljaju se bolesti, a u tijelo i na njega dodaju se različite naprave.

Nosimo naočale, kontaktne leće, aparate za sluh, kada nam se istroše kukovi, zamijene ih plastičnima, kada otkažu crijeva, podvrgnemo se kolonostomiji, srce nam može kucati pomoću metalnog srčanog zaliska, pace-makera i slati krv tijelom kroz plastične arterije. Bubrež možemo dobiti od živog čovjeka ili osobe kod koje je nastupila klinička smrt, silikonom možemo povećati svoje grudi, proteze nam nadomještaju izgubljene noge, ruke ili zube. Unatoč tome na sebe gledamo kao na prirodna bića, bića od krvi i mesa. Izgled tijela možemo privremeno ili trajno promijeniti tehničkim i biokemijskim sastojcima: možemo dati da nam usade pramen kose, anaboličnim steroidima potičemo rast mišića, liposukcijom isisavamo suvišnu masnoću; možemo imati drukčiju čeljust, manji nos, kontaktne leće u boji, umjetne nokte, boje za kosu, trajnu ondulaciju; zubnim aparatima poravnavamo zube, tijelo ukrašavamo tetovažom. Žene mogu dobiti bradu, a muškarci grudi. Podešavamo začecje, rođenje i smrt. Spretni smo u stvaranju života postupcima koje si prijašnje generacije nisu mogle ni zamisliti: umjetnom

oplodnjom dijete tehnički začnemo u epruveti, ono se može roditi iz jajnih stanica darovateljice ili kloniranjem, a ubrzo, čini se, i pomoću modificirane DNK. Danas žene mogu zatrudnjeti i u menopauzi. Mi, ljudi, možemo podešavati i djelovanje emocija, emocionalna stanje i spoznavanje, u tu svrhu možemo uzeti sredstvo za smirenje ili sredstvo za aktiviranje naših osjetila, eksperimentiramo s drogama ili vitaminskim bombama, gutamo sredstva za uspavlivanje ili antidepresive. Pored toga tijelu dodajemo produžetke za sporazumijevanje: mobilni telefon ili uređaj za povezivanje bez kojih više ne znamo hodati svijetom. Danas lakomo mijenjamo ustroj svojih tijela te je prerada naših tijela postala nešto sasvim uobičajeno.

Ilegalno tržište ljudskim organima dodirna je točka na kojoj se susreću beznadno bolesni, s jedne, i beznadno siromašni, s druge strane. Trgovina se izvodi u bolnicama, zatvorima i laboratorijima gdje se trguje preko lokalnih, regionalnih i nacionalnih granica. Potencijalno svaki odjel za transplantacijsku kirurgiju može biti dio globalne mreže za prodaju ljudskih organa. Unatoč globalnoj prepredenosti, svijet transplantacijske trgovine zbog brojnih je prljavih poslova i ilegalnih korijenja malen i osobit. Posrednik ima više likova i može biti država, liječnik, osoblje u bolnici ili su to kriminalne organizacije.

Komercijaliziranje ljudskih organa samo je jedna od inačica globalnog trgovanja ljudima, tijelima, željama i potrebama. Razvoj transplantacijske trgovine proizveo je nove potrebe i iznova otvorio pitanje ponovnog definiranja pojma ljudsko, odnosa između tijela i države, između dara i robe, između života i smrti. Ilegalni dio transplantacijske tehnologije replikant je globalne ekonomije, koji nezasitno proždire sirovine siromašnih, marginaliziranih i isključenih ljudi, regija i država. Medicinska tehnologija je od života napravila fetiš tako da su ljude gledamo kao na "besmrtnu" rezervnu dijelove, kao na tijela koja naseljava smrtni duh, a u tom svijetu život i smrt konzumiraju jedan drugoga.

Trenutačne potrebe za organima, a u manjoj mjeri za nekim tkivima, uvelike premašuju raspoloživo. S obzirom na uspješnost presađivanja potrebe će i dalje rasti, i u tim okolnostima osigurati će da obje strane, i darivatelji i primatelj budu odgovarajuće zaštićeni od iskorištavanja i rizika koji su uslijed složenosti postupka neizbježni. Međunarodni sporazumi i nacionalni zakoni moraju postaviti okvir unutar kojeg se, u svakoj zemlji, odvija presađivanje organa, tkiva i stanica. Osobito je potrebno ustanoviti protokole za utvrđivanje smrti mozga, pristanak i dozvola za uzimanje organa, tkiva i stanica u svrhu presađivanja, te načine dodjele organa, tkiva i stanica.

Većinom se zna za trgovinu organima u zemljama kao što su Kina i Indija, ali kod nas se o tom velikom problemu još jako malo zna i javno progovara. Ovim radom nastojala se pobliže razmotriti ova tema, ali autori nisu bili u mogućnosti doći do relevantne stručne i znanstvene literature.

Kako to da o jednom takvom problemu, koji svakim danom postaje sve ozbiljniji nema dostupnih stručnih članaka, knjiga ili nekih drugih podataka? Upravo zbog ozbiljnosti tog problema i njegove važnosti za budućnost autori su pokušali doći do bilo kakvih dostupnih podataka koji bi im mogli približiti temu trgovanje ljudskim organima. Kako to da ne postoje nikakve odredbe, kazne niti sankcije u našem kaznenom zakonu, koje bi se odnosile na trgovanje organima? Kroz dostupnu literaturu zapaženo je da se o toj temi puno više piše u susjednim zemljama kao što su Srbija i Makedonija, i u drugim europskim zemljama, kao i u Indiji, Kini itd. Trgovanje ljudskim organima kao problem i prijetnja za budućnost u Hrvatskoj kao da još nije došao na površinu niti se o njemu javno progovara. Tijekom proučavanja literature teško je

bilo pronaći stručne podatke, pa su korištene informacije s interneta.

Kroz problem trgovine organima protežu se mnoge etičke, moralne, vjerske pa čak i medicinske dileme, jer o svakom prodanom ili doniranom organu ovisi ljudski život. Do koje granice ići kada se radi o životu, koju alternativu odabrati? Postoje mnoge dileme, problemi i predrasude s kojima se čovjek suočava kada se radi o trgovini organima. Pozabavit ćemo se stvarima koje su usko vezane uz problem trgovine organima kao što je transplantacija, prava i obveze primatelja i darovatelja organa. Uz problematiku trgovanja organima vezano je puno sustava kao što su medicinske i policijske službe, pa i politika i vlada koje reguliraju zakone. Ljudi nisu ni svjesni kako je teško doći do potrebnog organa, koliko je velik manjak istih, a upravo to dovodi ljude pred brojne etičke i moralne dileme, te postavlja pitanje da li je trgovina organima nužno zlo? Povelja temeljnih prava Europske Unije od 6. prosinca 2000. godine u prvom poglavlju, 3 članak, govori o pravu na integritet:

1. Svaka osoba ima pravo na fizički i duhovni integritet
2. U okviru medicine i biologije osobito se moraju poštivati sljedeća načela: slobodan i svjestan pristanak dotične osobe, zabrana eugeničkih postupaka, osobito onih koji imaju za cilj selekciju osoba, zabrana zarade na ljudskom tijelu ili njegovim dijelovima, zabrana reproduktivnog kloniranja ljudskih bića (Bercis, 2001).

TRGOVANJE ORGANIMA

Crno tržište organa kreće se od južne hemisfere ka sjevernoj, od siromašnih ka bogatima, od pripadnika žute i crne rase ka bijelcima i od žena ka muškarcima. Siromašni predstavljaju jedan od glavnih izvora trgovine organima, a u lancu kojim bubreg od davatelja dolazi do kupca zarađuje niz posrednika. Crni promet kreće se od Južne ka Sjevernoj Americi, Europi i Srednjem istoku, od zemalja bivšeg SSSR ka baltičkim zemljama i zapadnoj Europi, od Rumunjske, preko Turske i Cipra, ka Italiji, Izraelu i Srednjem istoku, od Kosova i Albanije prema zapadnoj Europi i Srednjem istoku, od Kambodže i Vijetnama prema Tajlandu, od Tajlanda i Filipina ka Australiji, Novom Zelandu i Tajvanu i od Indije i Pakistana ka Srednjem istoku (www.pazova.net./trgoorgani.htm).

Prodaja ljudskih organa spada u jedan od

najvećih medicinskih tabua. Jedan od najstravičnijih izraza međunarodne socijalne nejednakosti je trgovina ljudskim organima, naročito ubojstvo i iskorištavanje siromašnih i bespomoćnih ljudi za njihove organe.

Trgovina organima je generalno gledajući etički neprihvatljiva, pa je plaćanje donatorima za njihove organe ilegalno u skoro svim zemljama. Trgovina organima će pravodobno dovesti do sukoba temeljnih prava donatora i primatelja. Danas je trgovina ljudskim organima vrlo aktualna. Ilegalna trgovina o kojoj čitamo je samo "kap u oceanu" i crna trgovina organima događa se širom svijeta htjeli mi to ili ne (www.multiline.com.uu/donor/black.html).

Ovakvim aktivnostima bave se organizirane grupe koje međusobno surađuju i koriste dobro uhodane ilegalne putove. Trgovina organima specifična je po tome što zahtjeva učešće medicinskog stručnog osoblja, prvenstveno liječnika. Donatori su iz jedne, kupci iz druge, dok se operacije obavljaju u trećim zemljama – takav fenomen naziva se transplantacijski turizam.

Problem nedostatka organa za presađivanje postaje u svijetu sve aktualniji. Donacija organa ne drži korak s brzim porastom novih zahtjeva. U razvijenim zemljama Zapadne Europe, SAD-a i Kanade, gdje se izvodi preko 90% presađivanja, postoji veliki manjak organa s obzirom na stvarne potrebe. Rastuće potrebe za organima rezultat su sve većih mogućnosti i uspjeha transplantacijske medicine i širih indikacija za transplantacijsko liječenje, no broj se kadaveričnih organa na raspolaganju nije značajnije povećao. Potrebe rastu za oko 16–24% godišnje, a broj umrlih u čekanju raste oko 18% godišnje. U Europi danas na presadak čeka preko 50 tisuća, a u SAD-u preko 76 tisuća bolesnika (<http://www.hdm.hr/podrska.html>).

Službeni podaci pokazuju da u Zapadnoj Europi oko 25–35% bolesnika koji čekaju na presađivanje organa, neće dočekati tu priliku. Oko 500 ljudi umire godišnje čekajući jetru, a isto toliko srce. U SAD-u oko 10–30% onih koji čekaju jetru umire ne dočekavši organ. Uspije se transplantirati svaki peti bolesnik s liste čekanja (<http://www.hdm.hr/podrska.html>).

U posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj na redovitoj dijalizi godišnje ima oko 500 novih bolesnika; taj broj se gotovo udvostručio u posljednjih deset godina. Krajem 2000. g. na listi čekanja

za bubrege bilo je 800 bolesnika, a izvan toga bolesnici čekaju na presađivanje gušterače, srca, jetre, rožnice i drugih organa i tkiva. Većina bolesnika s liste čekanja neće dočekati organ za presađivanje. Zbog toga se neopravdano često pribjegava presađivanju od živog donora (<http://www.hdm.hr/podrska.html>).

Svake godine tisuće ljudi umire jer ne dobiju organ za transplantaciju na vrijeme, ali za one koji si to mogu priuštiti i koji su dovoljno beskrupulozni postoji alternativa. Potreba za organima je velika, i dok je tako, netko će negdje na tome zarađivati. Prodaja dijelova ljudskog tijela je veliki biznis i za odgovarajuću cijenu mračna strana medicinskog sustava nudit će organe iako to znači ukrasti ih. Kad se ljudi suoče sa smrću, moralna načela i zakoni više ih neće sprječavati da na bilo koji način dođu do zdravlja pa čak i ilegalnom trgovinom organima.

Doktori širom svijeta izvještavaju da bogati pojedinci s bolesti bubrega putuju u velikom broju u zemlje gdje mogu na crnom tržištu kupiti bubrege unatoč međunarodnoj zabrani trgovine ljudskim organima. Pacijenti iz Velike Britanije, Amerike i Srednjeg Istoka su među onima koji imaju dobit od rastuće trgovine koja je fokusirana prema zemljama u kojim je siromaštvo ukorijenjeno, uključujući Indiju, Irak i Istočnu Europu (www.millennium-debate.org/ind9ap024.htm).

Sada specijalisti za transplantaciju koji su u prošlosti osuđivali trgovinu organima, predlažu da plaćanje živim donatorima u kontroliranim uvjetima koji bi spriječili eksploataciju, bi mogao biti jedini put za rješavanje globalnog nedostatka ljudskih organa.

Potražnja za ljudskim organima u svijetu je golema (www.millennium-debate.org/ind9ap024.htm).

S trgovinom organima dovode se u vezu prisilne naplate dugova, otmice djece i odraslih, stradanja u ratnim danima. Oteta osoba odvodi se u inozemstvo, gdje joj se izvadi bubrege ili neki drugi parni organ, a sve se to odvija pod plaštem organiziranog kriminala. Iako se radi o ilegalnoj djelatnosti, u svijetu su poznate zemlje u kojima se najlakše mogu naći davaoci, kao i one u kojima se ilegalne transplantacije mogu uraditi.

TRGOVINA ORGANIMA KOD DJECE

U zemljama širom svijeta čak se i djeca ubijaju

kako bi se njihovi organi iskorištavali za transplantaciju.

Albanski tužitelji vjeruju da je strahovita trgovina bebama porasla usred ratnih prilika i nereda u Albaniji. Oni sumnjaju da su organi nestale djece prodani za transplantaciju i da je druga dojenčad ukradena za posvojenje u inozemstvu. Oko stotine djece je ukradeno, a doktori su upleteni u prodaju i mrežu koja se proteže preko Italije, Grčke i Makedonije (www.freerepublic.com)

Prema nekim izvješćima kirurzi rade za talijansku mafiju, operiraju djecu i šalju njihove organe u Italiju. Albanci imaju stravičnu listu ljudskih dijelova, pa je tako cijena srca bila 15 000 \$, pluća koštaju 65 000 \$ itd. Albanski kirurzi više operiraju djecu između 4 i 12 godina jer su njihovi organi više razvijeni i traženiji (www.freerepublic.com)

Unicef službeno navodi da je stotine djece, većinom iz osiromašenih zabačenih dijelova, nestalo. U Tirani je bilo puno slučajeva kada su otkrivena novorođena mrtva djeca. Iskorištavanje djece je rasprostranjeno nadaleko i naširoko.

Godinama se je slušalo o djeci koju su otele bande ili su ih roditelji poslali da prose i prostituiraju se u Italiju i u Grčku. Mnogo ih se vratilo s neobjašnjivim ožiljcima na tijelu (www.freerepublic.com)

TRGOVINA ORGANIMA U ZEMLJAMA BIVŠE SFRJ

Potražnja ljudskih organa, ali i ponuda širom svijeta, sve je veća. Samim time u igri je, kako navode predstavnici MUP-a, visoko organizirani oblik kriminala. U zemljama Azije i Istočne Europe, zbog siromaštva, ljudi svoje organe prodaju za 2.000 eura, dok, primjera radi, bubreg na crnom tržištu u zemljama EU košta između 100.000 i 200.000 eura (www.antenam.net). Iako MUP Srbije ne raspolaže podacima o tome da li na teritoriju Republike postoji trgovina ljudskim organima, njihovi predstavnici ističu da to ne znači da takva vrsta trgovine tamo ne postoji. S druge strane, Ministarstvo pravde, navodi da je u periodu ratova na prostorima bivše SFRJ bilo slučajeva trgovine organima, navodeći slučaj nestanka 12-godišnjeg dječaka (www.srpska-posla.com) navodi da MUP Srbije ne raspolaže podacima o toj vrsti trgovine te smatra da je teško doći do tih podataka jer se radi o malom krugu ljudi, a u pitanju je veliki novac. U Albaniji, koja je poznata kao zemlja trgovine ljudima, veliki broj žrtava završava kao sirovina za ljudske organe.

Crno tržište ljudskih organa (Tomašević; prema www.svetlost.co.yu/arhiva/2002/349/349-6.htm), nastalo je zahvaljujući velikom i rastućem nesrazmjeru između potražnje organa i zakonite ponude, i zbog toga svakih 13 minuta u svijetu jedna osoba umre čekajući organ za transplantaciju, a svakih 16 minuta na listu za čekanje doda se novo ime. Proteklih godina porasli su oblici kriminala, posebno na Kosovu gdje je postojala i nasilna naplata dugova tako što je dužnik odveden u inozemstvo gdje mu je izvađen neki organ, najčešće bubreg, a novac korišten za podmirivanje duga. Brojne otmice (npr. na Kosovu) također su povezane s trgovinom ljudskim organima. U Srbiji je ova nezakonita radnja sporedna pojava jer ljudi daju svoje organe na prodaju. Tako je 1998. godine ratni dobrovoljac javno za 20 000 DEM ponudio svoj bubreg kako bi si kupio skromnu kućicu, a mlađi bračni par je danima davao novinski oglas u kojem je zainteresirane obavještavao da prodaje svoje bubrege kako bi osigurao pristojnu budućnost djeci (www.svetlost.co.yu/arhiva/2002/349/349-6.htm).

TRGOVINA ORGANIMA U KINI

U nacijama s velikom populacijom, kao što su Kina i Indija ljudski dijelovi su puno vrjedniji nego život njihovih vlasnika. Kina pogubljuje više zatvorenika od bilo koje države u svijetu (<http://news.bbc.co.uk/1/low/despaches/59649.stm>).

U Kini postoje velike kulturne predrasude o donaciji organa. Stoga nije iznenađujuće da medicinski djelatnici gledaju na pogubljenje zatvorenika kao mogući izvor za transplantacijske potrebe. Kineske vlasti govore da su organi pogubljenih zatvorenika prigodni za upotrebu, ali samo uz pristanak njihovih obitelji. Zapadna organizacija za ljudska prava, ipak, kaže da je praksa puno više rasprostranjena nego što Kina prizna i da je pristanak rijetko tražen. Prodaja organa u Kini je protuzakonita. Aktivisti ljudskih prava izvještavaju da je u Kini stanje konstantnog uzimanje bubrega, rožnice, jetra, tkiva i srčanih zalistaka od pogubljenih zatvorenika. Dok ti dragocjeni organi su ponekad davani kao nagrada politički dobro povezanim Kinezima. Nakon smaknuća tijela zatvorenika i njihovi organi su zaplijenjeni. Smrt zatvorenika, korištena je za transplantacijske potrebe. Zatvorenicima je ili pucano u glavu da bi uzeli njihove bubrege, pluća, jetra, srca, ili pucano u prsa da bi sačuvali njihove rožnice za transplantaciju. U proteklim godinama, u Kini je porastao broj kaznenih djela kažnjivih

smrću, moguće zbog velikog novca kojeg organ donosi. Stranci plaćaju 5 000 \$ za rožnice, 20 000 \$ za bubrege i 40 000 \$ za jetru uz dodatak od 40 000 \$ za transplantacijsku operaciju (<http://news.bbc.co.uk/1/law/despatches/59649.stm>).

Tako se već dulje vrijeme čuju optužbe da Kina uzima organe smaknutih osuđenika na smrt. Kineski liječnik Wang Guoqi (www.newint.org/issue300/trade.html) svjedočio je u ožujku pred američkim Kongresom, gdje je potvrdio da je osobno sudjelovao u najmanje stotinu takvih operacija, uzimajući kožu i rožnjače od ubijenih zatvorenika. Također je priznao da je operirao i jednog zatvorenika koji je nakon loše izvedene egzekucije još bio živ, te je disao za vrijeme operacije. Dr. Wang je ustvrdio da prodaja organa donosi goleme profite kineskim vlastima. On je pred Kongresom izjavio kako se zatvorenici prije egzekucije testiraju, da se vidi jesu li prikladni kao davaoci, te da ih se zatim ubija metkom u stražnji dio glave - kako im se ne bi oštetilo srce, jetra, bubrezi, ili koža. "Morali smo raditi brzo u krematoriju, a 10 ili 20 minuta uglavnom je bilo dovoljno da se s mrtvog tijela skine koža", izjavio je on. "Budući da je takav sustav omogućavao da liječimo mnoge žrtve opekline, naš je odjel postao ugledan i unosan", rekao je dr. Wang. No dodao je i sljedeće: "Ma koliko da sam pomogao žrtvama opekline i osobama kojima je trebalo presađivanje nekog organa, to ne opravdava neetičan i nemoralni način uzimanja tih organa". Poznati aktivist za ljudska prava u Kini, Harry Wu, također tvrdi da u toj zemlji buja trgovina organima, o čemu je sastavio i opsežan izvještaj (www.newint.org/issue300/trade.html).

NAČINI DOBAVLJANJA ORGANA

Predstavljajući se kao sin čovjeka kome je tobože potrebna transplantacija bubrega, novinar "Sunday Timesa" kontaktirao je jednog london-skog liječnika. Od njega je doznao da ima ljudi koji su spremni prodati vlastiti bubreg, naravno uz odgovarajuću cijenu. Liječnik, dr. Bhagat Singh Makkar, (www.vjesnik.com/html/2002/09/08) porijeklom Indijac, spominjao je veze i načine na koji bolestan čovjek može nabaviti novi bubreg. Davatelj bi se mogao naći i u Britaniji, tvrdio je liječnik, no mnogo je jednostavnije i jeftinije potražiti ga u slakovima Bombaja, gdje ima mnogo sirotinje. Sadržaj njihovog povjerljivog razgovora, krađom snimljen na magnetofonsku traku, bio je objavljen u britanskom tisku, nakon

čega je liječniku oduzeta dozvola da smije dalje prakticirati medicinu. To naravno ne znači kraj trgovini vitalnim organima, koja teče mimo zakona. Indija, gdje će ljudi prodati bubreg da kupe hranu, osiguraju miraz kćeri ili da sagrađe kuću, nije jedini izvor jeftinih organa. Novinari britanskog lista "Daily Mail" pronašli su mnogo prodavača vlastitih bubrega i u siromašnoj istočnoeuropskoj državi Moldaviji. Interpolu je poznato da u Istočnoj Europi djeluje već i prava mafija koja trguje organima. Potražnja u svijetu je golema, samo u Britaniji 5000 ljudi nalazi se na listi za transplantaciju bubrega, a u Americi je takvih 75.000 (www.vjesnik.com/html/2002/09/08). Nestašica na jednoj, te ljudska pohlepa na drugoj strani, rađaju neviđenim primjerima krađe organa. Tijelo 24-godišnjeg Britanca Chrisa Rochestera, koji je u Grčkoj poginuo u prometnoj nesreći, vraćeno je njegovim roditeljima u Britaniju bez lijevog bubrega. U općoj bolnici u Ukrajini izbio je skandal kad je otkriveno da tamošnji ugledni kirurzi prodaju organe žrtava prometnih nesreća. Za svoj trud dobivali su naknadu od po 4000 dolara, što je ekvivalent nekoliko ukrajinskih godišnjih plaća. Neke od žrtava nisu bile još ni klinički mrtve, kada su kirurzi zarinuli u njih svoje skalpele. Zabilježeni su primjeri da mladi muškarci i žene budu iz te zemlje namamljeni u Tursku, lažnim obećanjima o zaposlenju. No kada tamo stignu, mafija ih batinama i prijetnjama ucijeni da moraju prodati bubreg, ako živi žele natrag kući. U domovinu se vraćaju s nekoliko stotina dolara u džepu i bez jednog vitalnog organa. I u samoj Britaniji zabilježeni su već primjeri operacija nad davateljima koji svoje bubrege prodaju za novac. Još 1990. godine otkriveno je tako da je u privatnoj bolnici Wellington Humana u Londonu jedan liječnik uzeo organe petorice davalaca iz Turske, te ih presađio svojim privatnim pacijentima. (www.pazova.net)

TRGOVINA LJUDSKIM ORGANIMA PREKO INTERNETA

"Kontakti u trgovini organima najčešće su indirektni i odvijaju se preko pornografskih internet agencija koje posreduju u usvajanju djece, upoznavanju, pronalaženju posla u inozemstvu ili onih za trgovinske i uslužne djelatnosti" (Tomašević; prema www.svetlost.co.yu/arhiva/2002/349/349-6.htm).

Trgovina organima, lijekovima, spermom, ženskim spolnim stanicama radi oplodnje u laboratoriju... - sve to preko interneta. To je otkrio

mjesečnik Happy Web, koji u najnovijem broju objavljuje rezultate istrage koju je o tome vodio. Iza adresa na internetu, koje služe kao pokriće, kriju se zapravo dražbe on line, kojima upravljaju trgovci ljudskim organima. Ta vrsta trgovine cvjeta, a ništa nije izostavljeno: bubrezi, srce, rožnice, čak i testisi - sve se može nabaviti preko kućnog kompjutera, bez ikakve kontrole. Ove adrese, objašnjava Umberto Rapetto (www.vecernji-list.hr/2002/03/11), šef tehnološke kriminalističke grupe u talijanskom ministarstvu financija u intervjuu za spomenuti časopis, u zemlji u kojoj imaju sjedište ne krše nikakav zakon pa ih policija ne može progoniti. A zakonska zaštita privatnosti zabranjuje im da identificiraju osobe koje od njih nabavljaju organe. Među mnogim pričama o ljudskoj bijedi što stoji iza te trgovine dijelovima ljudskog tijela časopis Happy Web navodi priču Pakistanca I. A. (47) iz Karachija. Na internetu je objavio poruku: "Prodajem bubrege." Da bi potaknuo kupca, dao je sva "jamstva": "Nema nikakvog problema s krvnim tlakom, nikakva smrtna bolest nije posrijedi, davalac je dobra zdravlja, krvna grupa B pozitivna." Dobio je na desetke ponuda.

Časopis je nacrtao zemljovid zemalja u kojima se zbiva ta tajna trgovina. Nije ni Europa izostala: u taj mračan posao uvučene su i bivše sovjetske republike, danas neovisne države, ali u toj su skupini također Turska i Italija. Dogodilo se i to da su ulazak u Italiju neki ilegalni useljenici platiti bubrežima. Posebna je priča Indija, u kojoj je jedna od najfrekventnijih adresa, s mogućnostima stizanja do novih, sa stranicama i stranicama ponuda i sve novijih popisa.

Nije riječ samo o organima: preko interneta moguće je doći i do lijekova koji se inače "službeno" ne mogu nabaviti, kao što su oni koji se još iskušavaju. No posljednja su granica muške i ženske spolne stanice za upotrebu u postupku umjetne oplodnje. Put kupoprodaje ljudskih organa ne pruža nikakva jamstva (www.vecernji-list.hr/2002/03/11/pages/TIS-NAJ.html).

Cijene organa na internetu

Cijene srca i rožnice u Afganistanu u doba talibana kretale su se između 13 i 15 tisuća eura. U istočnoj Europi, u Aziji i na Srednjem istoku mogu se nabaviti za tri tisuće eura. Bubrege u Indiji stoji 4500 do 5500 eura. U Italiji, preko e-pošte, dobije se za 120.000 eura. U Turskoj, Gruziji i Moldaviji cijena se kreće oko 4000 eura. Testise je teško

pronaći, cijena im se kreće od milijun eura naviše (www.vecernji-list.hr/2002/03/11).

TRANSPLANTACIJA

Presadivanje stanica, tkiva i organa preraslo je granice eksperimentalne medicine i danas predstavlja dio standardne zdravstvene skrbi u svim razvijenim zemljama. To je istovremeno jedno od najdramatičnijih i najsloženijih područja medicine, gdje uspješan zadatak, na sasvim neposredan način nudi sam život ili neusporedivo bolje poboljšanje kvalitete života.

Transplantacija je područje medicine, koje se više nego i jedno drugo oslanja na humanost i altruizam kao čvrsto uporište u općoj etici kao i u općoj deontologiji.

Prvo uspješno presadivanje organa izvršeno je prije više od trideset godina. U osamdesetim godinama prošlog stoljeća napredak u rješavanju problema odbacivanja presatka, poglavito uvođenju ciklosporina u terapiju doveo je u razvijenom svijetu do naglog razvoja programa transplantacije bubrega, srca, jetre i pluća. U novije vrijeme uspostavlja se presadivanje gušterače i tankog crijeva. Petogodišnje preživljavanje presatka je dostiglo uobičajenu razinu od 70% i više. Dobar ishod je danas postignut kako u smislu preživljavanja tako i kvalitete života primatelja. Presadivanje organa danas je najisplativija terapija terminalnog stadija zatajenja bubrega, a za organe kao jetra, srce i pluća to je i jedina terapija terminalnog zatajenja (www.vjesnik.hr).

Presadivanje nije ograničeno samo na organ u cijelosti. Rožnice, kardiovaskularna tkiva, kosti i tetive, koža presađuju se rutinskim tehnikama. Iako presađivanje svakog od ovih tkiva ne znači i doslovno spašavanje života bolesnika, ovi presatci im omogućuju najveću terapijsku dobrobit.

Presadivanje, bilo organa, tkiva ili stanica, nije postupak bez rizika za primatelja, darivatelja i medicinsko osoblje koje sudjeluje u postupku presađivanja. Presadivanje nosi rizik same operacije i npr. doživotne imunosupresivne terapije. U svakom pojedinačnom slučaju moguća dobrobit presađivanja mora prevagnuti nad rizicima. Činitelji koji utječu na ishod presađivanja su složeni, prisutno je međudjelovanje dva različita biološka sustava, primatelja i darivatelja. Stoga, kad se procjenjuje rizik presađivanja treba ga razmotriti s oba aspekta, darivatelja i primatelja.

Rizik za živog darivatelja potječe uglavnom od kirurških i drugih postupaka uzimanja organa, tkiva ili stanica koji u najgorem slučaju mogu prouzročiti smrt. U slučaju darivanja kirurških ostataka, nema dodatnog rizika za darivatelja.

Rizik za primatelja uključuje: zatajenje presatka u slučaju neprikladnosti organa, oštećenja ili neprikladnog čuvanja (primarno zatajenje organa), odbacivanje organa ili tkiva akutno ili nakon duljeg perioda (kronično odbacivanje), prijenos bolesti, zaraznih bolesti i zloćudnih novotvorina, zagađenje ili oštećenje presatka na neki drugi način, tijekom prijenosa, obrade i čuvanja. Obavezan je screening darovatelja s ciljem ustanovljavanja prisutnosti ili odsutnosti rizika prijenosa bolesti putem njihovih organa i tkiva. Bolesnik može biti voljan prihvatiti rizik zaraze organom ili tkivom darivatelja za kojeg se zna da ima hepatitis, na primjer, u slučaju potrebe izbora između zaraze i smrti. Rijetki organi ne smiju biti odbačeni, već ponuđeni, za slučaj da postoji netko tko će od njih imati dobrobit. Međutim, presađivanje organa s visoko rizičnog donora bolesnicima koji nisu životno ugroženi nema opravdanja.

Osnovna uloga države je uspostavljanje zakonskog okvira unutar kojeg transplantacijske ustanove djeluju, nadziru i izvješćuju, te osiguranje načina regulacije raznih čimbenika potrebnih za učinkovito provođenje presađivanja. Zakonski okvir mora uključivati zakon (zakone) o presađivanju, okolnosti pod kojima svaki određeni organ, tkivo i stanica mogu biti uzeti, odrednice za pristanak ili ovlaštenje koji su potrebni, potvrdu smrti mozga, propise za davatelje zdravstvenih usluga ili drugih tijela uključenih u postupak presađivanja.

Zbog kratkoće vremena u kojem neki organi mogu biti održavani u stanju prikladnom za presađivanje, te nužnosti niza podudarnosti organa i primatelja, mora postojati djelotvoran sustav dodjele organa. Pravila dodjele drugačija su za svaki organ i moraju biti transparentna, valjana opravdana, posebno uzimajući u obzir medicinske kriterije. Svaka država mora osigurati uspostavljanje liste čekanja i organizaciju dodjele organa. Mora postojati način osiguranja nepreklapanja listi čekanja (jedan bolesnik na samo jednoj listi). Podrška presađivanja mora biti koordinirana od strane regionalnih, nacionalnih i međunarodnih organizacija. Vrijeme od uzimanja do presađivanja kreće se od nekoliko sati do nekoliko godina, ovisno o organu, tkivu ili stanicama koji su uzeti (www.hdm.hr/knjige/vodic.pdf).

Za senzibilizirane bolesnike može biti teško pronaći potrebne organe podudarne prema tipizaciji. Za neke bubrežne bolesnike ili primatelje koštane srži nije moguće pronaći odgovarajući organ ili tkivo u njihovoj državi. U takvim slučajevima nužna je suradnja među državama, a ponekad je potrebno tražiti pogodne darivatelje i širom svijeta. Iz ovih razloga država mora osigurati dobru suradnju ustanova koje vrše dodjelu organa s odgovarajućim institucijama u drugim državama.

U cilju povećanja dobrobiti i smanjenja rizika postupka presađivanja, prikladnost pojedinih darivatelja organa, tkiva i stanica mora biti procijenjena na temelju kvalitete i sigurnosti. Organi, tkiva i stanice moraju biti pohranjeni unutar odgovarajućeg vremena u cilju očuvanja neophodne biološke funkcije. To vrijeme mora biti u skladu s vremenom potrebnim za izvršenje svih pretraga važnih za kvalitetu i sigurnost uzetih organa. Stoga svi navedeni postupci moraju biti u skladu sa standardnim operativnim procedurama unutar programa osiguranja kvalitete i moraju osiguravati odgovarajuću procjenu rizika uslijed mikrobioloških faktora.

Živi i kadaverični darivatelji su izvor organa, tkiva i stanica. Iako postoje zajednički aspekti ovih darivatelja, kriteriji odabira za kadaverične i žive darivatelje mogu se razlikovati.

Kadaverični darivatelji su preminule osobe koje se tijekom života dale pristanak na darivanje organa, tkiva i stanica ili čije obitelji izraze pristanak ili ne izraze protivljenje, ovisno o zakonima u različitim zemljama. Organi ne smiju biti preuzeti s tijela preminule osobe ukoliko nije potvrđena smrt na način koji je u skladu sa zakonom. Liječnici zaduženi za skrb o mogućim primateljima organa, ili koji sudjeluju u izravnom uzimanju organa darivatelja ili daljnjim postupcima presađivanja, ne smiju sudjelovati u potvrđivanju smrti mogućeg darivatelja.

O transplantacijama i problemima oko nje već se dugo u svijetu govori. Poglavitito se to odnosi na ilegalnu trgovinu ljudskim organima, kroničan nedostatak organa za transplantaciju i velike liste čekanja na dragocjen organ. Mr. Ines Humar (www.vjesnik.hr), voditeljica laboratorija za kulturu tkiva, republičkog referentnog centra za tipizaciju i transplantaciju, Klinika za urologiju, KBC Rebro i viši asistent na projektu republičkog referentnog centra za tipizaciju i transplantaciju pri Medicinskom fakultetu Zagreb, održala je nedavno vrlo zanimljivo predavanje o poziciji koju danas u nas i u svijetu zauzima transplantacija u modernoj

medicini i znanosti. Tako se između ostalog moglo čuti kako se o transplantaciji ljudskih organa zna tek odnedavno, odnosno o tom se medicinskom fenomenu zna tek od novijeg, modernijeg doba medicine, a malo se zapravo zna, da je taj pojam poznat više tisuća godina, još od vremena drevne kineske medicine. Još je drevna kineska medicina prije 3000 godina znala za pojam transplantacije, odnosno da se nefunkcionirajući organ može zamijeniti onim funkcionirajućim druge osobe. Stare su medicine bile uistinu vrlo napredne i imale su vizionarstvo na koje smo mi moderni ljudi pomalo zaboravili. Sv. Cosmos i Damian, zaštitnici medicine, izveli su tako i prvu transplantaciju s mrtvog davatelja još u srednjem vijeku. Uzevši dio noge mrtvog roba transplantirali su je umjesto gospodareve, pojašnjava mr. Humar. No, tek se početkom 20. stoljeća ozbiljnije počelo govoriti o transplantacijama. Tako se počelo baviti kroničnim zatajenjem pojedinih organa i sve se više bavilo idejom da se bolesni organ zamijeni zdravim. Krajem 19. stoljeća započinje tijekom događaja vezan uz transplantaciju tkiva i organa. Godine 1954. izvršena je prva transplantacije bubrega u svijetu između jednojajčanih blizanaca u Bostonu. Dr. Joseph Murray dobio je za taj podvig Nobelovu nagradu za medicinu (www.vjesnik.hr). Nakon toga je zapravo započela era transplantacija. Kod nas je prva transplantacija bubrega izvršena u KBC Rijeka 1971. godine od živog donora, a 1973. godine u Zagrebu. Hrvatska je nažalost još uvijek na dnu ljestvice europskih zemalja po broju transplantacija na milijun stanovnika. U 2003. godini transplantirana su 89 bolesnika od kojih je 8 transplantirano u stranim centrima. U Zagrebu je u prošloj godini transplantirano 52 bubrega od toga samo jedan od živog davatelja. Osim toga transplantirano je 8 bubrega u kombinaciji s gušteračom. Valja podsjetiti i na Hrvatsku donorsku mrežu. U svakom slučaju donorska je kartica koristan podatak o vlasniku organa, jer vrlo često u tragičnim trenucima gubitka voljene osobe teško je kontaktirati s obitelji, a ta kartica (kojom se daruje organ nakon smrti) otvara put boljoj i bezbolnijoj komunikaciji liječnik-pacijent kad je to najpotrebnije.

Danas se svijet opet vraća instituciji davateljstva. Jedan od razloga je puno bolja skrb, te je transport bolje organiziran, kao i jedinice intenzivne njege i zahvati nad stradalima na licu mjesta. Zbog tog se razloga manje umire od posljedica saobraćajnih nesreća i samim time ima manje organa za donaciju. Drugim riječima ljude koji su

stradali medicina je izvukla iz smrti i vratila ih u život. Sama ta činjenica smanjila je broj donora organa. Potreba je veća jer se populacija povećava (www.vjesnik.hr).

ETIČKA I MORALNA PITANJA VEZANA UZ TRGOVINU ORGANIMA

Upotreba materijala dobivenog od jedne osobe, za liječenje drugih ljudi, postavlja velike etičke dileme pred bolesnike i pred društvo u kojemu žive. Ljudsko tijelo i njegovi dijelovi ne smiju biti izvor novčane dobiti ili omogućavati ostvarenje nekog drugog prvenstva. Danas je opće prihvaćen stav da krv, organi i tkiva trebaju biti darivani, a ne prodavani. Takvo darivanje, od strane živuće ili preminule osobe treba biti čin nesebične ljubavi prema bližnjem. Principi altruističnog darivanja su brižno pohranjeni u nizu pravnih instrumenata. U brojnim zemljama je zabranjeno uzimanje organa u svrhu presađivanja od živih osoba, ukoliko darivatelj i primatelj nisu srodnici (www.hdm.hr/knjige/vodic.pdf).

U Velikoj Britaniji zametnula se debata o tome je li moralno da netko nekome proda, na primjer, svoj bubreg. Veći dio britanskih stručnjaka za medicinsku etiku smatra taj čin nemoralnim, jer to znači da organi idu od mladih starima, i od sirotinje iz nerazvijenog svijeta, bogatima na Zapadu. Znatno dio britanskih liječnika smatra stoga takvu praksu odbojnom. No ima i onih koji misle drukčije, poput Janet Radcliffe Richards, predavačice bioetike na UCL-u (University College London). Ona tvrdi kako proglašavajući prodaju organa odbojnom "zapravo idemo na ruku vlastitoj preosjetljivosti i skrupulama, dok drugi ljudi zbog toga umiru". Još 1998. grupa stručnjaka iz Međunarodnog foruma za etiku pri transplantacijama apelirala je u uglednom britanskom medicinskom časopisu "Lancet" da se otvori debata o prodaji bubrega. Ti su stručnjaci tvrdili kako bi ljude trebalo potaknuti da prevladaju svoj užas nad prodajom organa. "Dobro poznata nestašica bubrega za presađivanje izaziva puno patnje i smrtnih slučajeva. Ako želimo uskratiti liječenje bolesnima i umirućima, potrebni su nam bolji razlozi nego što je naš vlastiti osjećaj gađenja", naveli su tada poznati liječnici. Na drugoj je strani vage beskrupulozno profiterstvo, vezano uz - za sada ilegalnu - trgovinu organima. Ono cijelu praksu čini još odbojnijom.

Debata o etičnosti prodaje organa još traje. Za sada se svuda u svijetu tolerira samo to da jedan član obitelji ustupi drugome npr. bubreg -

iz ljubavi, a ne za novac. Neki britanski liječnici sada, međutim, predlažu da se uvedu kompenzacije osobama koje svoj organ daju nepoznatoj osobi. Takva bi kompenzacija, kako se sugerira, po iznosu i karakteru trebala nalikovati odšteti za pretrpljenu tjelesnu ozljedu. No u cjelini gledano, liječnička profesija, uz iznimke, nema želucu za takvu mučnu kupoprodaju, čak ni uz argument da se njome spašavaju životi. Za to vrijeme praksa ipak cvate, ali ilegalno (www.hdm.hr/knjige/vodic.pdf).

ZAKLJUČAK

Tržište je diskriminirajuće i sve pretvara - čovjeka, njegov rad te njegove reproduktivne mogućnosti u status robe. Na neoliberalnom tržištu ništa nije ustaljeno, stabilno ili nedodirljivo, tamo nema ničega što se ne bi moglo reducirati na robu. Rijetko se to igdje drugdje vidi dramatičnije nego upravo na modernom tržištu ljudskim organima koje medicinski posao, uravnotežen po principu ponude i potražnje, opskrbljuje "sirovinama".

Prije samo tridesetak godina pomisao na to da će normalno živjeti čovjek kojem je presađen neki od vitalnih organa pripadala je u domenu znanstvene fantastike. Danas s tuđim organima na planeti živi više stotina tisuća ljudi, a transplantacija srca, jetre, bubrega i drugih organa pripisuju se rutinskim pothvatima. Problem s kojim se suočavaju medicinski stručnjaci u cijelom svijetu je dobivanje organa na presađivanje. Broj bolesnika kojima je potreban neki organ je ogroman, a davaoca je malo. Trgovina organima jedan je od oblika kriminaliteta koji je u porastu u mnogim dijelovima svijeta, što i ne čudi jer je profit od ovakve trgovine velik. Trgovina ljudskim organima, kao nečim što po prirodi stvari nije za prodaju, i što se samo humanošću može darivati, nije više nešto što se događa tamo negdje u bijelom svijetu. Sudeći po sve glasnijem medijskom alarmu, crno tržište ljudskim organima, o kojem se do nedavno vrlo sumnjičavo govorilo, postalo je i na našim prostorima opipljiva stvarnost.

Pitanje trgovine ljudskim organima u susjednim zemljama zakonski je regulirano. Tako u Saveznoj Republici Jugoslaviji, devedesetih godina na snagu stupa « Zakon o uzimanju i presađivanju dijelova ljudskog tijela »

Članak 24 spomenutog zakona glasi: « Tko uz bilo kakvu naknadu da dio svoga tijela li dio tijela drugog živog ili mrtvog lica radi presađivanja ili u tome posreduje, kaznit će se za krivično djelo

zatvorom od tri mjeseca do tri godine ».

U članku 25 određena je kazna od šest mjeseci do tri godine zatvora liječniku « koji radi presađivanja uzme dio tijela za koje se, po pravilima medicinske znanosti, nije utvrdilo da je pristupila smrti ». Ista zatvorska kazna je predviđena i za doktora koji za transplantaciju « uzme dio tijela mrtvog lica koje se za života izričito, u pismenom obliku, protivilo uzimanju dijela tijela ili ako uzme dio mrtvog maloljetnog ili duševno oboljelog lica bez predhodne pismene suglasnosti roditelja ili uzdržavatelja ».

Nova vremena donose nove običaje pa je po zakonskoj regulativi koja se bavi ovom problematikom dodan još jedan termin: « nasilje ». Krivičnom zakonu Republike Srbije 12. travnja 2003 dodan je članak 54a « nasilno uzimanje ljudskih organa ili dijelova tijela ». Pet stavaka ovog člana daju odgovor na moguće izazove za ovu vrstu kriminala i pravi alat u ruke zastupnicima zakona, kojima je zadatak da zaštite državu i njene građane – potencijalne žrtve.

Članak počinje ovim riječima: Tko silom, prijetnjom, obmanom ili na drugi nedozvoljen način uzme od drugog organ ili dio tijela, kaznit će se zatvorom od jedne do pet godina »:

« Protokol iz Palerma » usvojen je naziv međunarodne konvencije u organizaciji Ujedinjenih nacija, usmjeren protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, jedan je od glavnih poslova transnacionalnog kriminala je trgovina ljudima i ljudskim organima.

Jedan od načina prevencije za trgovinu ljudskim organima je ksenotransplantacija kod koje se životinjski organi transplantiraju čovjeku. No tu postoje brojne etičke dileme. Kada govorimo o etičkim aspektima ksenotransplantacije mislimo na problem uzgoja životinja samo za tu svrhu. Brojne se udruge za zaštitu životinja protive se ovakvom planiranom i ciljanom uzgoju. I to na kraju ne garantira uspjeh transplantacije, zbog razlike u imunološkom sustavu životinja i čovjeka. Za čovjekov imunološki sustav je posve nebitno da li je dobio neodgovarajući organ ili hrpu bakterija, i u jednom i drugom slučaju organizam će reagirati. Dakle problem ksenotransplantacije je hiperakutno odbacivanje i zoonoze (Humar, 2004; prema <http://www.vjesnik.hr>).

Kao sljedeći vid prevencije mogli bismo navesti težnju za uzgojem tkiva vlastitim matičnim stanicama jer u tom slučaju ne bi bilo problema s odbacivanjem organa kao u klasičnim transplant-

acijama. U toj metodi kloniranja tkiva za vlastitu transplantaciju za sada se uspjelo samo sa najjednostavnijim tkivima kao što su koža, hrskavica i kost. To se razlikuje od stvaranja cijelog organa, a materijal koji se koristi za stvaranje takvih tkiva je etički dvojben, a to su embrionalne matične stanice (Humar, 2004; prema <http://www.vjesnik.hr>)

Pitanje je na kojim bi se etičkim postavkama temeljili zakoni koji bi bili prihvatljivi za bolesnog čovjeka kojem je organ neophodan za život i za siromašnog čovjeka kojem je za život neophodan novac. Je li pravo na kupovinu organa zapravo pravo na život? Je li rješenje legalizacija tržišta organa kojim bi se kontrolirali uvjeti davanja organa, plaćanje, osiguranje legalnih uvjeta u kojim

bi liječnici rasterećeni i organizirano provodili operacije što utječe naposljetku i na konačan uspjeh liječenja ili bi se mogla osigurati novčana naknada koja bi privukla obitelji preminulih da doniraju njihove organe? To bi mogla biti vrsta životnog osiguranja kao korist obitelji preminulog koja može stvoriti uzajamnu dobrobit. Obitelj pokojnika dobiva potreban novac za transplantiranje dok transplantirani pacijent dobiva potrebni mu organ. Transplantaciju kadaveričnih organa potrebno je više promovirati kao i poticati ljude da svoje organe nakon svoje smrti doniraju kako bi se smanjila potreba transplantacije sa živih donora.

LITERATURA

Bercis, P. (2001): Osloboditi prava čovjeka. Politička kultura, nakladno – istraživački zavod. Zagreb.

<http://production.beograd.com>

www.bhdani.com/arhiva/246/fokus.shtml

www.burek.co.yu/kradjabeba/200303.html

www.freerepublic.com

www.inter-nacional.com

www.millennium-debate.org

www.multiline.com

www.netizen.co.yu

www.newind.org

www.nin.co.yu

www.pazova.net

www.pcnen.cg.yu/novi/drugi/afere/afera11.htm

www.slobodnadalmacija.hr

www.srpska-posla.com

www.vecernji-list.hr/2002/03/11

www.vjesnik.hr

www.wsws.org/articles/2002/aug2002/or9a-a30.shtml

<http://news.bbc.co.uk/1/low/despatches/59649.stm>

www.svetlost.co.yu/arhiva/2002/349/349-6.htm

www.hdm.hr/knjige/vodic.pdf

www.vjesnik.com/html/2002/09/08

www.antenam.net

HUMAN ORGAN TRADE

SUMMARY

This paper provides an overview of the problematic of human organ trade. Regarding the lack of relevant professional and scientific literature related to this topic, the paper is mostly based upon the information taken from the Internet web sites. Human organ trade is a field rarely written about, and the general public knowledge about this topic is very sparse. The goal of this paper is to provide an overview of that problematic in the countries for which we managed to find adequate literature (China, India, former Yugoslav countries), and to open several ethical and moral questions related to human organ trade.

Key words: *Human organ trade*